

PÉTERVÁRAD OSTROMA 1694-BEN.

Ozmán kútfőből.

Egy rajzmelléklettel.

A Badeni Lajos szalánkeméni és savoyai Jenő herceg zentai diadalai közt fekvő időszak alatt, tehát 1691—1697-ig, a császári hadsereg kevés sikerrel működött a törökök ellen.

Két nagyobb vállalat kelt a hadjárat eseményei közül különösebb érdeket; az egyik a Croy által vezetett császári hadsereg támadása Nándorfehérvár ellen, a második Ali pasa, az 1694 tavaszán kinevezett nagyvezír támadása, Pétervárad ellen. Mindkettő sikertelen volt ugyan, de ennek daczára hadtörténeti szempontból figyelemre méltó, s ép ezért katonai tanulmányozásnak mindkettő ismételten tárgyát képezte.

De míg az első eseménynél — az ostromló fél a császári sereg lévén — a körülmények eléggé földerítették, a másodikra nevezve, hol az ostromló fél a török volt, adataink időre s helyre nézve egyaránt hiányosak és hézagosak.

E hézagok kitöltésére nagy fontosságú az alább következő, egykorú s szemtanú által írt török napló, melynek Berlinben levő eredeti s egyetlen kézírata¹⁾ számos eddig teljesen ismeretlen körülményre ad felvilágosítást.

Mielőtt a napló szövegét ismertetnénk, néhány szóval megemlítjük az eseményeket, melyekre az vonatkozik.

Anglia és Hollandia nagy buzgón fáradoztak ugyan azon, hogy Leopold császár s a porta közt béke köttessék, de e szándé-

¹⁾ A berlini nemzeti könyvtár Diep-féle kézíratai közt LXXV—4 szám alatt.

kot a francia udvar meghiúsítá s így a háború 1694-ben tovább folyt. Mellözve a kisebb vállalatokat, melyek 1694 május havában Titel ellen irányítottak, mindjárt a főeseményhez fordulunk.

Ali pasa egy nagyobb hadsereg élén június 28-án indult el Drinápolyból, s útját a török kézben levő Nándorfehérvárnak vette, honnét hadműveleteit Szalánkemén és Pétervárad felé szándékozott folytatni.

A császári hadsereg ugyanis Péterváradnál foglalt állást, honnét a töröknek Titel ellen netán megújuló mozdulatait figyelemmel kísérni szándékozott. A sereg parancsnoka, Croy leköszönése folytán, Caprara tábornagy volt. A sereg számereje mintegy 20,000 főre ment s amaz erősített táborban állott, melyet még 1692-ben Badeni Lajos őrgróf emeltetett.

A nagyvezír szeptember 9-én ért Pétervárad elé, melynek védőművei ellen rendszeres ostromot kezdett. A császári sereg tábornokai ismételten kérték Caprarát, hogy a török hadat támadja meg s magát a táborban körülzárnai ne engedje. De Caprara erre semmikép sem volt rábírható, s mindaddig míg a brandenburgi segélyhad és Veterani lovassága be nem érkezik, csatát kockáztatni vonakodott.

Az ostrom ez alatt tovább folyt s a császári sereg már-már válságba jutott, midőn szeptember 24-én a várt segély megérkezett. De Caprara akkor sem támadt. Október 2-án végre a török általános ágyúzást kezdett s a császáriak már a roham visszaverésére készültek, midőn az ágyúzás végeztével kitűnt — hogy a török sereg, mivel vívóárcái a nagy esőzésben vízzel megteltek, az ostrommal fölhagyott s Nándorfehérvár felé visszavonult.

Bár a törökök a legnagyobb sietséggel s rendetlenül vonultak vissza, Caprara még sem üldözte őket s csak néhány magyar huszár-század csapott a török utóvédre, számos foglyot ejtvén.

Ezek az események, melyekről az alább következő napló részletes adatokat tartalmaz.

* * *

Csőtörtökön, Moharem 19-én, a Hedsíra 1106-ik esztendejében (1694 szeptember 9-én) a tábor Istén kegyelméből Vardin (Pétervárad) előtt ütöttük föl; ezen a Duna partján fekvő város,

mely az átkozott tévelygőknek régtől fogva egyik főhelye volt, öt év óta rendkívül megerősített; az erődítések a Duna mentén másfél óra hosszúságban és egy negyed óra szélességben terjedtek ki, mély árkokkal, erős bástyákkal és egyéb erődítményekkel bírtak; e mellett hadi szerekkel és készletekkel voltak megtöltve s 14,000 főnyi gyalogsággal védelmezettek.

A Dunán vert két híd tömve volt muskétásokkal, velök szemben pedig számos nagy hajó állott, 25 és több ágyúval födélzetén. A Duna mindkét partján sánczozatok voltak, melyek mindegyike nyolcz nagy ágyúval volt felszerelve s a közben vert sátrakban 19 magyar és német lovasezred tanyázott.

A győzedelmes (ozmán) hadsereg ágyúlövésnyire közeledett, táborba szállott s azt árkokkal vonta körül.

A szerdár parancsára a futóárkok még az órában kitűzettek, a megnyitásukra szükséges legénység és tisztok kirendeltettek s az éjjelen át, a következő reggelig általános örködés parancsolott meg.

Reggel a nagyvezír (Ali pasa) a janicsár agának a futóárkok előtt fölütött sátorába ment s a legénységnek hízelegni kezdte, mondván: «Főlséges urunk, a padisah kenyere és sava derekasan meg van érdemelve». Ezek után 1000 aranyat adott nekik kávépénz fejében.

Ez után a munkálatok a jobb és balszárnyon is — a ruméliai és anatóliai csapatok által — megkezdettek s egyszersmind elhatározottott, hogy az ellenséges táborral szemben egy magaslaton táborozó egynémely főtiszt és a tatárkán a számukra a futóárkok körül már kijelölt helyekre menjenek. Megparancsolottott továbbá, hogy a gyalogság még az éj folyamán a futóárkokba vonúljon, míg mögöttük a lovasság örködjék.

Szombaton (szeptember 11-én) elhatározottott, hogy a janicsárok, Rumélia, Anatólia, Haleb, Sivasz és Adana helytartói saját csapataikkal, továbbá a boszniai, albániai és selefkei levendek (állított csapatok), végre a hajós legénység, összesen 20 futóárkok nyitására fogjanak s hogy az ostrom-munkálatok három részre osztassanak. A jobb szárny parancsnoka, *Misirlizádé Ibrahim* pasa, a bal szárnyé a vezír-pasa, a három lófarkos *Dseffer* pasa, halebi helytartó, végre a középé a *janicsár aga* legyen. A janicsár-

rok mögé állítottott a Kanun¹⁾ szerint a sipahik és silihdarék rendes lovas zászló-őrsége.

Esti ima után mindenki a számára meghatározott helyre tartozott menni.

Mivel azonban néhány renegatus muskátéját kilötte, a többiek pedig ennek folytán azt hitték, hogy a hitetlenek kitérésintéznének, a futóárkokat mindenki odahagyta s Allah! Allah! kiáltással a táborba tért vissza. A dolog mibenléte kitudatván, a janicsárok és a többi csapatok tisztjei szigorú parancsot kaptak, hogy a futóárkokba azonnal visszatérjenek, mert különben rögtöni és szigorú büntetést várhatnak. Ez meg is történt s bár a hitetlenek muskátákból és ágyúkból folyton tüzeltek, erre többé senki sem ügyelt s reggelre a futóárkok Isten segítségével ismét mind meg voltak szállva.

Különös, hogy a renegatusok lövései az ellenséges táborban is ijedelmet okoztak, s azon hiszembem, hogy a hit harczosai mindjárt megérkezésük után rohamot fognak intézni, csapataikat gyorsan gyülekeztették s mint azt a hadi foglyoktól megtudtuk, reggelig fegyverben tartották.

E napokban a futóárkok megerősítették, ellenvédek készítettek s miután a hitetlenek sátraikat fölszedték és csapataikat csatarendbe állították, megparancsoltatott, hogy a futóárkok mögött levő sátrak a tatárok által fődöztessenek, nehogy az ellenség benünket megleljen. Így maradt a dolog estig, de apró csatározáson kívül ütközet nem esett.

Vasárnap (szeptember 12-én) a jobb szárnyon sánckosarak állítottak föl, s három nagy és tíz kis löveg számára gátonyok készítettek. A dunai hajóhad kapitánya, Ali pasa, egy kijelölt szigeten mellvédet s négy löveg számára gátonyt készítettett, s a Duna két partján álló bástya megkezdte a harczot a császári török hajóhad ellen. Miután azonban a gallioták ágyúlövései az ellenség hajóknak s a hídaknak kárt okoztak, az ellenség hajóit az erőd ágyúi alá vonta vissza.

Délután az Isten boszuló akarata következtében az egyik bástya lőpor- és bomba-kamarájában tűz támadt s számos hitelent küldött az örökös tűzre.

¹⁾ Kanun = hadi szokásokat szabályozó arab törvény.

Hétfőn (szeptember 13-án) az ágyúzás a bal szárnyon három nagy és néhány kis ágyúból megkezdett¹⁾ s a hitetlenek még meglevő sátraikat mind fölszedték. A nagyvezír e napon megjelent a janicsárok futóárkaiban, bátorította őket s nekik kitüntetésüket, a sebesülteknek pénzt osztogatott.

Kedd (szeptember 14.) éjjelen úgy a középben a janicsároknál, mint a szárnyakon a futóárkokkal való közeledés előbbre haladt és számos löveg vontattatott az állásokba. Ez által az átkozott tévelygők táborában ijedelem és futás támadt, lovasságuk és gyalog csapataik a várba vonultak, mi a tatár kánt azon véleményre hozta, hogy a hitetlenek mozdulatai egy közeli támadásra mutatnak.

A nagyvezír különben maga is fölkészült s egy a vívóárkok mögött fölütött sátorban mindaddig időzött, míg az izlám hadserege teljesen készen és rendben volt.

E napon 5 asper ellátási díjjal s 20 piaster kézi pénzzel talkilidsék (önkéntesek) toborzása történt; igen sok ember jelentkezett.

A futóárkok a völgy oldala felől kezdettek, mivel azonban a távolság nagy volt s a munka egynehány nap alatt alig lett volna befejezhető, 20 fregatte a Dunától elkülönítve álló tóba hajózott s lövegeit a völgy felé irányította; a hajós legénység készenlébbe helyeztetett, hogy a hitetlenek által a völgy felé netán megkísérlett kitörést visszaverje.

Del felé volt az idő, midőn a poklokra szánt gonoszok gyűlött csoportjai mutatkozni kezdettek; ²⁾ minden ezredből válogatott pánczélosok, vörös és sárga zászlókkal s fehér ruhában törtettek elő s csatarendbe állottak. A csatarendet, melyet elfoglaltak, az ő nyelvükön «ökörszarv»-nak hívják és abból áll, hogy két oldalt, előre-tolva lovasság tör elő, míg a középben gyalogság menetel. A völgy oldala felé nyomultak elő, s legelőször is a nagyvezír zászlóaljait támadták meg; itt volt az ellenséges sorok közt a második vezér, Heiser (Heister) generalis. A mozlímek azonban nem sokba vették

¹⁾ A tüzelés e napon való megkezdését Szentkláray «A dunai hajóhadak történeté»-ben szintén igazolja.

²⁾ A török napló-író úgy látszik szerette az erős kifejezéseket.

a hitetlenek jól fölszerelt katonáit, s mihelyt látták, hogy azok az első támadásra visszafordúlnak, üldözni kezdték őket s egész a várkapuig jutottak.

A balszárnyon a magasabb zsold mellett fölfogadott legénység szintén jól tartotta magát s az ellenségnek nem hagyott időt arra, hogy szemeit fölnyissa; a zászlók az árkok külső szegélyére tűzettek ki.

A középen a vívóárkokra támadó hitetlenek szintén nem találtak kegyelemre a hit harczosainál s egész a táborukat környező árkokig nyomattak vissza; az ég kupoláját az Allah! Allah! csatakiáltással megtöltvén, bátran és elszántan támadtak e megsemmisítésre való disznókra, mint Rusztemek harczoltak s oly vitézséggel vágtak kardjaikkal közéjük, hogy a hitetlenek az isteni boszú villámaint vélvén maguk közt, eszöket vesztek s a vár árkaiba menekültek. E pillanatban érték el őket a mozlimek s a hitetlenek számos lovasa és gyalogosa lett az öldöklő aczél áldozata. E kétségtelen győzelem Isten kegyelméből még nagyobb öröm előhírnöke volt. A nagyvezír azoknak, kik fejeket vagy nyelveket hoztak, aranyat és ezüstöt osztott ki.

E napon kapott a török tábor hírt, hogy az ellenséges táborba 4000 erdélyi gyalogos és 2000 lovas, továbbá a szegedi várból némely fölkelő csapat s néhány löveg érkezett.

Szerda (szeptember 15.). Az ellenség nem bocsátkozott harcra s csupán a lörésekből tüzelt puskákkal a vívóárkokra s a bástyákból ágyúkkal a hajóhadra; a vívóárkok mélyítés és mellvédék által megerősítették, mivel cseltől lehetett tartani.

Az ellenség, mely a mozlím hadsereg vitézsége által, melyet az első csatanapon úgy a vívóárkokban, mint a nyílt téren tanúsított, zavarba ejtetett s nem tudta mitevő legyen, a Dunától a Dunáig második vonalban egy új árkot húzott, hogy az első árok elfoglalása esetén a visszavetettek menedéket találjanak. E napon az ellenség egy hajója, mely a császári (ozmán) hajóhad ágyúi által találtatott, a Dunába süllyedt; ágyúit azonban az ágyakból kivéve megmentették.

A hitetlenek, kik az éjjel a ruméliai szárny ellen gonosz módon kirohanást terveztek, megverve tértek táborukba vissza.

Csötörtök (szeptember 16.). A nagyvezír a csausbasi által a

janicsároknak és a dsebedsiknek ajándékokat küldött, mi alkalmat adott arra, hogy a császári fegyverek szerencséjére jámbor imák mondassanak. Az éjen át a dsebedsik szárnyán a vívóárkok megújítottak.

E napon Kurd bég és Musztafa bég huszár (Katona, kit a törökök huszárnak vagy Musztafa bégnek neveztek) a kuruczkirály (Thököly) embereivel kémszemlére küldettek Karutpalánka (Karakukava?) felé, mely hely az ellenséges élelemhajókat védelmezi; ugyanoda küldettek a szeremségi és a titeli bégek 40 csetekaiklari-val (kisebb naszádokkal), melyek kocsikon szállítottak.

Péntek (szeptember 17.). Ez éjen az ellenséges táborban egy új erőd építtetett és 7 db 3¹/₂ fontos ágyúval szereltetett föl, melyek dörrenései az igazhivók füleihez jutottak. Az ellenség ezenfelül még a többi ágyúk kilövése által is harcra csábított. Az Ibrahim és Dseffer pasák által vetett bombák (kézi gránátok) beröpültek a hitetlenek közé s mindkét szárnyon kigyúlt a harc tüze, mely az éj beálltaig tartott.

*Szombat*¹⁾ (szeptember 17.). Az éj folyamán a futóárkok lépésről-lépésre előrevitettek s a hátvédők sánckosarak által erősítették meg. Az elátkozottak, a mozlimek félelmet nem ismerő bátorsága által lesújtva, cselhez folyamodtak s a vívóárkokra bombákkal s más lövedékekkel kezdenék lödözni. 3000 lovas mutatkozott a túlsó oldalon s majd támadást, majd cseleket színlelve töltötte az időt. Ágyúlövéseink számos hitlent küldtek a poklokra.

E napon találkoztak naszádjaink a Duna felső részében a hitetlenek eleséghajóival, melyek Futakra menekültek, hol néhány elsülyesztetett, két kenyérrel megrakott talp pedig az igazhivók kezeibe került. Ez éjjel Eszék felől 2000 hitetlen kutya érkezett hajókon a táborban levő sereg erősítésére.²⁾

Vasárnap (szeptember 18.) délelőtt ágyú- és puskatüz folyt; délután a hitetlenek minden különös ok nélkül erős puskatüzet nyitottak meg s miután puskáikat az igazhivók is kilőtték, egy fél órán át szakadatlan tüzelés volt. A hit harcosai, az örök egység elismerői, fölszerelve és harcra készen állottak a vívóárkok mögött,

¹⁾ E naptól kezdve a keltezés, kideríthetetlen okból, téves s egy nappal hátra van.

²⁾ Szentkláray szerint 16-dikán és csak 600 fő, mi helyesebb.

s a lovasok csapatosan indultak a harciba, Isten tetszésére, ki minden hatalomnak ura; még olyanok is, kik máskor a hívó szónak sem engednek, most örömmel mentek harciba és az öregek, kik ily buzgalmat évek óta nem látának, csodálkoztak és dicsérték az Istent.

Egy Budák (Batthyány) nevű elátkozott, 4000 gyalogossal és 2000 lovassal jött a pokolra szántak segítségére.

Hétfő (szeptember 19.). Az éjen át a futóárkok kiszélesítették, a gátonyok fölemeltettek; majd kilövettek az ágyúk és a bombát vető mozsarak és a harc tüze újból fölgújított. Az átkozott cselszövők harcot kívántak s midőn hallották, hogy a mozlimek mellvédeket emeltek, ők is sánczkosarakat s ezek közé ágyúkat állítottak föl.

A mozlim hitvédők buzgalma nem csökkent; előnyomultak s állásaikat megerősítették; a mozlim ijászok nyilai biztos halált osztottak és a vétkes hitetlenekből sokakat küldtek a semmi birodalmába.

E napon még több harc volt mint a többieken, s az izlam hadserege, mely álmod és nyugalmat nem ismert, szívós kitartással dicsőítette nevét. Az általuk néhány nap óta kilőtt ágyúgolyóktól számos állat és naponta 70—80 hitetlen esett el.

E napon a nagyvezír végig haladt a völgyön és több helyütt megállapodott; ez alkalommal a megvetett szolga (a napló-író) is szolgálatában, kengyele mellett állott. Az ellenséges tábor oly közel volt, hogy kicsi és nagy jól meg volt különböztethető s én azt hittem, hogy ha az ellenség rövid kezét kinyújtáná, nyakon ragadhatna engem. De Istennek hála, fénytelen szemei vaksággal voltak borítva, s nem mert löni.

Kedd (szeptember 20.). Miután a futóárkokat nehéz volt a völgy mentén oly messze a Dunához vezetni s mert az esetben, ha az ellenség kitör, lovassága számára ez volt a legalkalmasabb terep, ennél fogva átkozott csapatai közül mindig számos gyalogos és lovas állott e helyen a mozlim hadsereggel szemben. Miután tehát e hely különös figyelmet igényelt, a hajós legénységből 1000 fő kiválasztatott a futóárkok tovább vitelére, mi reggelig — de csak nagy erőmegfeszítések mellett — sikerült.

Midőn a hitetlenek reggel látták, hogy a vívóárkok a Duná-

tól a Dunáig terjednek, nagy félelem és rettegés szállta meg őket, csapatokat állítottak föl, sátrakat bontottak le s minden pillanatban mást cselekedtek; számtalan csellel igyekezték a hit harcosait elámítani. Szerencsétlen táborukban egy hátulsó gátonban három nagy ágyút állítottak föl, melyek estig a császári tábor felé lőttek.

Mindkét fél részéről az ágyútűz naplementétől napfölkeltéig szünetelt; de ez éjen az említett gátonban hat löveg állítottatott föl, melyek a tüzet éjfélkor megkezdték s egy óra folytáig tüzeltek, a nélkül, hogy e gonosz eljárás czelja kideríthető lett volna. Később hallottuk, hogy ezek észeki ágyúk voltak.

E napon érkezett meg a magas porta főkamarása, Hassan aga, ki a nagyvezír és a kán számára egy dicsőséges császári kéziratot, egy ellenséget pusztító kardot és egy nyuszt-mentét hozott.

A sereg nagyjai mindannyian a nagyvezír gátonyába hívatlak, hol nekik a császári kézirat fölolvastatván, mindnyájan azon őszinte szándékkal távoztak a vívóárkokba, hogy az ellenség ellenállását megtörjék.

A vezírek számára kibocsátott kéziratok (hattiserif) a császári titkár által tisztába iratnak s a szultánok és korabai (arab) királyok számára érvényes kánun szerint a szultán csodákat művelő tollával csupán e szavakat írja hozzá: «Ezek szerint kell cselekedni».¹⁾

Ez alkalommal azonban Ő Felsége, a legkegyelmesebb padisah, rabszolgái iránti könyörületből, azon fáradságnak vetette magát alá, hogy az egész dicsőséges kéziratot saját bővös pennájával leírja s az iratot édes szavakkal vegyítse. Erre kicsiny és nagy egyaránt forró kívánságát fejezte ki, hogy Isten árnyékának élete és uralma minél tovább fennmaradjon. Ezután Hassan aga egy egészen kivarrott nyusztprémmel, kísérete pedig kaftánokkal ékesítették.

¹⁾ «Mudsebindse namel olna». Csak e három szó, a szultán saját kezével írva, ruházza föl a kabinet-iratot a «hattiserif» jelleggel, a «tugra» (kézjegy) ellenben, mely minden «fermán»-t ékesít, nem. A hattiserifek tehát kétfélék: a kánun szerinti közönséges hattiserifek, melyekre a szultán csak ama három szót írja, s a kiváltságosak, melyek egészen sajátkezűleg állíttatnak ki.

Miután a sereg most táborban, ellenség előtt volt, a császári kézirat elé csupán a nagyvezír melletti kiuja és a csausbasi mentek, néhány agával, a sipahik és silihdarék ellenben felállításaikban maradtak.

Szerda (szeptember 21.). E napon a háború vásárán számos élet adatott el s a hit ellenségei ágyúkkal és puskákkal pusztítottak. A futóárkokban a munka megújított s az erők fölváltattak. A hitetlenek ama kilencz, a császári (ozmán) tábor ellen irányított ágyúból egész estig szakadatlanúl lőttek. De Istennek hála a golyók csak egy tatárt találtak mint vértanút s három málhás állatot.

A Duna másik partján a hitetlenek az éjjel egy új gátonyt emeltek s abba nyolcz nagy löveget állítottak. A hajók folyton harcban állottak egymással.

Csötörtök (szeptember 22.). A Duna és a völgyoldal közti szigeteken három tábori ágyút állítottunk föl, hogy a hitetlenek gyülekező helyeit hatásosan löhessük. A mellett, hogy a hitetleneket ez megalázta, észrevettük, hogy egy átkozott vezetőnek sátra teljesen szétromboltatott.

E napon az Illok körül összegyülekezett gazok és rablók ellen ismét a huszár, Musztafa bég, küldetett ki. Sokakat megölt a kard, sokat körülfogott a láncz. A kán ma, kiadásai fedezésére a nagyvezirtől 1000 aranyat kapott. Isten parancsára ez éjjel heves szél kerekedett és eső esett, úgy hogy ember és állat megzavarodott.

Péntek (szeptember 23.). A legkönyörületesebb Isten rendelkezéséből a futóárkok és egyéb mélyedések vízzel teltek meg; a harcosokat ez nagyon aggasztotta, de azért mindenki kijelölt helyén maradt; lábaival a sárban, de szívében épen és erősen mint egy gát.

A hitetlenek nagy bátorsággal harcra indultak, de egyik részről sem lehetett egy lépést sem közeledni. Puska- és ágyútűz folyt s a bombák úgy hullottak mint a jégeső. A hit harcosai váltakozva nyugodtak sátraikban; a sánckosarak megújítottak, a futóárkok pedig, a mennyire lehet, kitisztítottak.

A felső Duna-ág fő gázlójánál, mely sánckoznak hívatik, a hitetlenek valami újat építettek és a szigeten valami új cselelt rendez-

tek. Miután ez tudomásunkra jutott, valamint az is, hogy a hitetlenek a szigetet elszáncolták s oda ágyúkat vittek, a szerémségi és titeli bégek a naszádokkal, valamint a szárazföldről Serkanlü Ibrahim pasa oda küldettek. Alkonyatkor mindkét rész támadt s a harc három óráig tartott; számos hitelent elpusztított a kard s ott két ágyú, továbbá Karutpalánkában két naszád és három ágyú sok löporral és ólommal elfoglaltatott és 15 fogoly vitetett a nagyvezir elé.

Szombat (szeptember 24.). Az eső által megrontott futóárkok kijavítása tovább folyt. Bizonyos meghatározott pontokon őrségek állítottak föl s hogy az Izlam harczosai megmutassák, hogy ismét a vívóárkokban vannak, a muskéták és ágyúk kilövettek, az ellenség felé golyókat küldvén.

Délután az ellenség minden oldalról kijött táborából, üres kevelységében azt hívén, hogy az igazhívők a futóárkokban levő vizek miatt azokat meg nem tarthatják. Üreseknek vélték azokat s így annál több reménnyel voltak a támadó művek elfoglalására. A midőn így gondatlanul előnyomultak, a hit derék harczosainak őrségen levő része, mely kardját a harcra készen tartotta, a vívóárkokat megszállta. Az ellenség ekkor, merészségét megbánva, a legnagyobb sietséggel a táborba visszatakarodott. Sokan elestek az igazhívők kardcsapásai alatt s a kik a mocsarokból menekültek, megesküdtek, hogy többé ily veszélybe nem rohannak.

Vasárnap (szeptember 25.). E napon oly nagy eső esett, hogy az ellenséges felek egymáshoz sem a táborban, sem a szabad mezőn nem közeledhettek. A mennyire lehetett, mindenki a futóárkokban s egyéb helyén maradt.

Hétfő (szeptember 26.). Az eső az isteni hatalom csatornáiból éjjel-nappal szakadt; az ellenséges tábor, ez ördögök búvóhelye, egy rőfnyire iszappal volt borítva; a hitetlenek, mint a zsidók kutyái, képtelenek valának mozogni s még a tiszték is sárban állottak. Nagy volt a szükség; az ellenség most deszkákat hozatott elő, melyek már évek óta elő voltak készítve s bár félelemmel, de folytatta a harcot.

E napon czélszerűnek találtatott, hogy egy bizonyos számú tatár Szalánkeménél nyílt csónakokon a Duna túlsó partjára küldessék, hogy a hitetlenek rettegésbe ejtessenek.

Kedd (szeptember 27.). A levegő kitisztult s a mozlim hadseregbe új élet szállott; a futóárkok megújítottak s a korábbi napokban kiásatlanul maradt részek kiegészítettek.

E napon az átkelt tatárok, a Kalgh (a kán trónörököse), a ghasigirai és seadergirai szultánok, 5000 válogatott tatárral megfutamították a Kubila kolostorban őrségen levő 30 huszárt; ezután a hitetlenek futaki tábora is megtámadtatott s közülök a tatárok kardjai által első rohammal 2000 levágtatván, további 2000 fogolylyá tétetett s nagy mennyiségű zsákmány, közte 6000 juh és szarvasmarha, ejtetett.

A midőn ezt a főtáborban levő kutyák meghallották, 10,000 német és magyar lovas lóra ült a tatárok üldözésére s útját egyenesen a zsákmánynyal visszatérő szultánoknak vette. A tatárok tanácskoztak. Ha mindnyájan harezba indulunk is — mondák — mégis kevesebben vagyunk, semhogy a nagy túlerőnek ellentálljunk. Azok tehát, kik zsákmányt visznek, induljanak a legrövidebb úton a gázló felé, a midőn pedig a hitetlenek a zsákmány és a foglyok megszabadítását megkísérik, mi hátulról, ti pedig előlről, megtámadjuk őket; ha ők azután ellenünk fordulnak, ti elmenekülhettek s mi is időt nyerünk a cselekvésre.

Az ellenség nem üldözte a zsákmánynyal távozókat, hanem egész erővel a tatárok főcsapata ellen fordult; a tatárok a nyílzásban, a hitetlenek a tüzelésben gyakorolták magukat; három óráig tartott a harc; 2000 igazhívőt úgy elnyelt a hitetlenek tömege, mintha a tengerbe egy kanna vizet öntenek; a tatárok menekültek, a merre lehetett; átkeltek gyalog (?) a Tiszán, majd csónakokon Pancsovánál a Dunán s 3—4 nap múlva a zsákmányt-hozókkal együtt értek a császári (ozmán) táborba.

E napon 150 tatár nyerte el a vértanúság dicsőségét, míg a hitetlenek közül a 2000 foglyon kívül 4000 jutott a megsemmisülés porába, mi minden értelmes ember előtt a próféta nyilvánvaló csodája.

Szerda (szeptember 28.). Az eső nagyobb mennyiségben esett, mint a megelőző napokon, s a futóárkok megújítása, valamint a muskétákból és ágyúkból való tüzelés lehetetlenné vált. Két — a hitetlenektől elvett — naszád és talp, legénységgel ellátva, egy százados parancsnoksága alatt Karutpalánka őrzésére küldetett.

Miután a hitetlenek megtudták, hogy naszádjaink a Duna felső részén többféle előkészületeket tettek, nagy tömegekben vonultak ki a táborból s hajókat küldtek a Duna e részére; majd löport gyűjtöttek meg, majd tüzet vetettek táborukból az izlám táborába; nagy tömegekben kalandoztak a mérhetetlen síkon, majd ismét trombitaszóval összehívták őket, úgy hogy nem lehetett kitudni, vajjon miféle szándékkal lehetnek. Hogy ez kitudassék, nagy örködés és kémlelődés parancsoltatott meg. Megtudatott, hogy a hitetlenek a tatároknak a Dunán való átkelésétől félnek; továbbá, hogy barmaik s lovaik nagy része takarmány hiányában elpusztulván, a lapályba takarmány-keresés végett mentek.

Delután Karutpalánka parancsnokától, Serkanlí Ibrahim pasától, hírnök érkezett azon tudósítással, hogy miután a naszádok a hitetlenek eleséghajói előtt az utat elzárták s mivel az igazhívók Karutban a hitetlenek összeköttetéseit megszakították, több mint 3000 hitetlen hajókon közeledik, s így e támadás ellen segítség és támogatás kéretik. Azonnal 500 sipahi és magasabb zsoldilletekű silihdare, 500 tatár, továbbá a zászlóórség négy szakaszával a nikápolyi béglerbég, Ali pasa, a szerémségi és titeli bégekkel, a szárnyon álló naszádokkal segítségére a leggyorsabban elküldettek.

Mielőtt azonban e segítség megérkezett volna, a hitetlenek alkonyatkor partra szálltak és a hívőket megtámadták; négy óra hosszáig tartott a harc és küzdelem, de midőn a segítség híre érkezett, a hitetlenek megfutottak; 200 hitetlen haladt át a pokol kapuján és 20 fogoly vezetett a nagyvezír elé.

Ugyane napon Veterani, ama hitetlen kutya, 8000 Erdélyben összeszedett német és magyar gonoszsal Szeged tájékára érkezett; Zrínyi pedig (?) és Batthyány birtokaikról, három évi adómentesség föltétele mellett, 15,000 főt szedtek össze. A császár (Lipót) részéről számos irat intéztetett mindenfelé, hogy az izlám hadserege sarokba szoríttassék. E szedett-vedett nép Karutpalánka közelében hídveréshez fogott, mit a foglyoktól és az önként átszökött francziáktól tudtunk meg.

Csötörtök (szeptember 29.) Naszádjaink éjjel rajtaütöttek a hitetlenek hajóján; a Dunát megfestette a hitetlenek vére; a sze-

rémiségi és a titeli bég a naszádok legénységével számos foglyot ejtettek s elfoglaltak két eleséggel megrakott talpot.

A folyton tartó esőzés a vívóárkokat vízzel töltötte meg s a harczosok éjjel-nappal iszapban állottak. Mindenki tisztában volt azzal, hogy az itt időzés lehetetlen, mert több kárt mint hasznot eredményez, s a visszatérés a legelőnyösebb. A panaszok gyakoriak voltak, de senki se merete azokat a nagyvezír elé vinni. A tatár kán így szólt: «Negyven év óta csak a táborban élek s minden nyugalomról lemondtam, a háború ezerféle változatait megértem s a küzdelem vásárterén mindenütt megjelentem, de még soha se láttam, hogy német tábor 23 napig körülzárva volt. Hála Istennek, a tatár sereg oly engedelmességet tanúsítoti, s a harez tüzét oly módon elesztette, mint másutt sehol.» Így beszélt a kán a nagyvezír előtt; s valóban a tatár csapatok félelmet nem ismerő módon állták meg helyeiket s a háború fáradalmait a többi izlám csapatokkal lelkiismeretesen megosztották; bárhogy esett az eső, sátrakra soha se vonultak, s mindig készen voltak arra, hogy a nagyvezírt az ellenség leküzdésében segítsék.

Midőn a tatár kán a nagyvezírral tudatta, hogy a vívóárkokban csak kevés legénység van, a nagyvezír szigorú parancsot adott ki, hogy mindazok, kik helyeiket az eső miatt elhagyják, megöllessenek.

A nagyvezír maga megvizsgálta a vívóárkokat, délután pedig a janicsár aga erődjébe ment, kivel a háború állapotát és az ellenség helyzetét megbeszélte. A janicsár aga véleménye az volt, hogy miután a vívóárkokban a szolgálat már napok óta alig teljesíthető, a Korán ezen szavaihoz képest: «ügyeidben tanácskozzál» jó volna az igazhívő tanácsosok véleményét meghallgatni s azután Istennek tetsző módon cselekedni.

Ezek után a tiszteletre méltó vezírek, a tisztos béglerbégek s a kipróbált tisztak a vívóárkok, erődök s egyéb ostromművek állapotának megbeszélésére meghívottak. Ezek először is kijelentették, hogy élelem, lőpor s legénység a szolgálat ellátására Istennek hála elég van; de azután, a mint hogy egy szó a másikat adja, véleményöket a következőkbe foglalták egybe: «Mi Nándorfehérvárról, a heves harc házától, a hit ellenségei ellen megindultunk, s azután Isten dicsőségét hirdetendő, Zimonynál átkeltünk. A né-

met hitetlenek hadseregünket, szokásuk szerint, egész Péterváradig csábitották, a nélkül hogy harcza bocsátkoztak volna, s mi éjjelenként örködve odáig jutottunk, hogy a bennünket tíz év óta kihívó ellenséget végre megállítottuk és saját táborában 23 nap óta körülzárva tartjuk s Isten, az emberek teremője segítségével szünet nélkül félelemben tartjuk. A világon leghatalmasabb padisah áldása, a trónját környező szerencse, azon reményt nyújtják nekünk, hogy a vérig megalázott ellenség a hit harczosai részéről a boszú arczúlsapásával végleg megszegyeníthető volna, s Isten valóságos segítségével a győzelem keletről fuvó szele a diadalt nekünk minden ütközetben megadná; mindazonáltal, miután a nyolcz nap és ugyanannyi éjjel szakadatlanul tartó eső embert és állatot elesigázott, továbbá hogy a vett hírek szerint Eszéknel Zrinyi és Batthyány, Erdélyből pedig Veterani a hitetlenek segítségére készen állanak, miután továbbá Karutnál híd veretik, melynek világos czélja az, hogy a hitetlen sereg az ostrom alól fölmentessék, végre pedig, hogy az izlám végvárakból, Gyuláról és Temesvárról élelemkészletek és segítség csak 30—40 nap múlva jöhet, a hadi dolgokban tapasztalt főtisztek úgy vélik, hogy a munkák a vívóárkokban beszüntetendők s azok folytatása nagy veszteségek kikerülése végett abbaahagyandó volna.»

E nyilatkozat aláíratott, megpecsételtetett s mint *kérvény* a császári kengyeltartó elebe terjesztetett.

Még az éjjel szükségessé vált, hogy több ágyú eddigi helyéről visszavitessék; a többivel s a muskétákkal az ellenség még a következő délig folyton lövettetett.

Ezután a többi ágyú is a gátonyokból kivétettek s a császári hajóhadra rakva a kocsikkal és egyéb hadiszerekkel egyetemben Nándorfehérvárra szállítottak. Elhatározott továbbá, hogy 25 táborig ágyú a sereget kísérje s a gyalogság a hitetlenekhez legközelebb eső állásokat elfoglalván, alkonyatig kitartson s csak azután vonuljon el.

Ha az ellenség az állásokban levő gyalogságot megtámadni merészelné, az szívós védelmet fejtse ki.

A próféta zászlaja a győzedelmes hadsereggel egyetemben éjfélkor, a tavaszi — keleti — szél érkezéttel indult meg.

Bár a lövegek 4—5 pár ló által vonattak, mégis a nagy sár-

ban, még az ellenség lövegtüze körletében elakadtak. Midőn ezt a lovasság észrevette, saját lovait hozta segítségül. Az emírek, vezírek és más főtisztek, a bajról értesülve, saját aranyozott kantárokkal, nyergekkel és kengyelekkel fölszerelt tartaléklovaikat fogatták a lövegek elé, azokat a sárból hallatlan fáradsággal kivontatták; az ágyúk azután Karlóczán hajókra rakattak.

Reggeli ima után a sereg tovább indult.

Így történt, hogy a sereg Isten kegyelmével három napi menet után az 1106-dik év Száfer 14-én (1694 október 4-én) málháiban vagy sátrakban szenvedett legkisebb veszteség nélkül a zimonyi mezőkön táborozott.

Ez volt az ostrom vége.

Bárha e török napló az események felsorolását és leírását illetőleg a modern vezérkari osztályok rendszeres hadművelet naplóit meg nem közelíti, s virágos szólásmódja az áttekintést néha megnehezíti, mégis kétségtelen, hogy Pétervárad 1694-diki ostromára nézve fontos kútfő s számos oly adatot tartalmaz, melyek a Pétervárad ostromát tárgyaló művekben teljesen hiányzanak.

Fontossága annál nagyobb, mivel a törökökkel folytatott százas harcokban — Hammer munkáját kivéve — török források rendelkezésünkre nem állanak s leírásaink nagobbára csak saját kútfőinken alapúlnak. A török nyelv ismerete e bajon sokat segítene s történeti, de különösen hadtörténeti leírásaink ez által sokat nyernének; sajnos, hogy e nyelv megtanulására manapság vajmi kevés gond fordítottatik s a török nyelvet ismerők száma elenyészőleg csekély.

GÖMÖRY GUSZTÁV.